

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО НАРОДНУ ОСВІТУ ВОЛИНИ (кін.ХУІІІ-поч.ХІХст.)

Джаман Т.В.

викладач Рівненського економіко-гуманітарного інституту

Як відомо, в Російській імперії для освіченості духовенства і дворян існували різні духовні і світські навчальні заклади, але нічого не було створено для освіти народу, для поширення хоча б елементарних знань. Тільки в 1803 р., коли з комісії народних училищ Імператором Олександром І було утворено міністерство народної освіти, стали вперше з'являтися в Росії училища приходські і сільські, але їх було мало. Але в Україні (тоді - Південно-Західний край) всі ці навчальні заклади мали зовсім інше призначення (див твори Батюшкова "Волинь").

В цей період Південно-Західний край належав до • Віденського навчального округу, попечителем якого був Чарторийський, який думав про відновлення Польщі, хотів засобом школи "сполышити" населення краю і, таким чином, підготувати до повстання. Тому відкриття шкіл для Чарторийського не було засобом поширення просвіти і добробуту народу, а лише засобом спольщення краю і утвердження в ньому польської народності. Головним помічником Чарторийського в цій справі в Південно-Західному краї був волинський Фадей Чацький, головний візитатор училищ краю, який до пожертвувань на школи багатьох поміщиків та інших осіб і на зібрані кошти заснував в Київській, Подільській і Волинській губерніях 126 приходських училищ (деякі з них існували раніше і були перетворені, а частина - нові). В цих училищах польська мова переважала над російською. Згодом Чацький на влаштованому ним в 1803 р. в Луцьку з'їзді добився зобов'язання католицького духовенства, що при кожному костелі буде заснована приходська школа, і тоді ж в Південно-Західному краї було відкрито ще 48 училищ. Для знаходження коштів для училищ в 1803 р. була заснована в Південно-Західному краї особлива училищна комісія, яка відала для цієї мети справами єзуїтських володінь і капіталів і швидко винайшла на користь училищ капітал розміром 352,500 крб., що становило училищний фонд. В такому напрямку діяли Чарторийський і Чацький, поки їх задуми не стали очевидними для російської влади. Як тільки було придушене польське повстання 1830-31 рр., в той же час видано височайше повеління про закриття училищ в Київській, Подільській і Волинській губ., і протягом 1831-32 рр. тут було закрито 245 середніх і нижчих навчальних закладів, а ті, які лишились (19), повинні були перетворитись згідно статуту 1828 р. Отож, школи Чарторийського і Чацького були чи закриті, чи перейшли в інше відомство; деякі з них, перетворені в 30-х роках, збереглись у Волинській губернії під назвою приходських фундушевих училищ і знаходились під відомством міністерства народної освіти. (Народная школа въ Юго-Западномъ крае (историко-статистический

очеркъ). Н. Мукаловъ-Кіевъ, 1892, С. 8).

Нова система народної просвіти, заснована на триєдиному началі православ'я, самодержавства і російської народності, повинна була стерти сліди впливу попередньої шкільної системи, вміло організованої і спрямованої на полонізацію краю. Тепер у справі виховання і навчання з коренем виривались старі повір'я, зі школи виганявся польський дух, і вона мала перевиховувати молоде покоління місцевого польського дворянства, гасити в них старі національні антипатії і зливати дві національності в одну, спільну. Але, покладаючи на школу таке непосильне і відповідальне завдання, уряд в той же час підпорядковував її контролю не лише з боку навчального і адміністративного керівництва, але й місцевого дворянства в особі його лідерів і почесних попечителів, ніби-то ігноруючи той факт, що ці почесні посади скрізь в краї знаходились в руках поляків. І це допускалось не лише тому, що так зазначалось в статуті 1828р., який відводив дворянству впливову роль у шкільній справі; ні, це було логічним наслідком основних принципів державної політики Миколаївського режиму, який однаково щиро турбувався про закріплення російського начала в західних губерніях і про недоторканість тут кріпосного права, а, значить, і про певний престиж місцевого дворянства, яке було в очах уряду і в цьому краї, як і в "коренной России", головною опорою престолу, "даровими полицмейстерами". Легко уявити, який був при цьому стан вихователів юнацтва, зобов'язаних, з одного боку, "угашать питаемая в детях с самого нежного их возраста чувствования фанатизма и ложного патриотизма и насаждать начала русской народности", а з другого боку - небезпеку будь-чим не вгодити вельможним (Левицький О. Из жизни учебных заведений юго-западного края в 1840. - С.2,3).

Від часу призначення київським генерал-губернатором знаменитого Бібікова становище вихователів в Південно-Західному краї стало ще важчим і ризикованішим.

На початку 40-вих років управлінням державного майна було відкрито декілька училищ в маєтках державних селян. Крім цього, при церквах духовним відомством засновувались церковно-приходські школи.

Одночасно із звільненням селян від кріпацької залежності урядом звернена особлива увага на народну освіту. 28 червня 1861р. "височайше звелено" заснувати особливий комітет для розробки загального плану створення елементарних шкіл і училищ; 18 січня 1862р. через особливі обставини у західних губерніях "височайше звелено" Міністерству народної освіти, не очікуючи кінцевого проекту положення про народні училища, досягнути згоди з міністерством внутрішніх

справ про невідкладне влаштування народних училищ в губерніях. 17 березня 1862р. було видано по 10 тис.крб. у розпорядження керівників Київського і Віденського учбових округів для створення в губерніях будинків для народних шкіл.

Необхідно було розпочинати засновувати училища. З цією метою в кінці 1864 року на Волинь були командировані фахівці для вибору місцевості, де б можна було заснувати училища.

За Положенням 1864р., яке поширювалось на 50 великоросійських губерній, початкова школа повинна була “утверджувати в народі релігійно-моральні поняття і поширювати першочергові початкові знання” (Збірник постанов і розпоряджень по міністерству народної освіти: В 17т. Т.3. СПб., 1865 СПб., 12-25). Програма навчання, єдина для всіх училищ і затверджена Міністерством народної освіти, включала Закон Божий, читання по книжкам громадянського і церковного друку, письмо, викладання церковного співу. Термін навчання не обумовлювався, але наприкінці закріпився трьохрічний курс. Основною умовою прийому на вчительську посаду були не лише професійні якості, а й “порядність і благонадійність”. Особи духовного звання звільнялися від необхідності мати “вид на благонадійність”. Все, що у проєкті 1864р. стосувалось нормальних училищ. Державна рада з Положення 1864р. виключила. Чиновники, очевидно, керувались думкою, висловленою міністром фінансів Є.Ф. Канкріним, що “проста людина для свого спокою і власного щастя не повинна бути надто вчена” (Очерк политической экономии и финансов. СПб., 1894.С.-176).

Наведемо статистичні дані про училища (Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном Крае).

На 1.01.1874р. всіх училищ у Південно-Західному краї було 305. З них: 30 чоловік, 19 жінок, 256 для осіб обох статей.

Всі училища, окрім 23, що розміщені в найманих, розташовані в громадських або приватних будинках. Будинки, які належать училищам, переважно задовільні, за виключенням 39 незручних.

Всі училища займають окремі будинки, за виключенням 34 училищ, які розміщені в будинках під однією покрівлею з волосними правліннями, або в частині яких розміщені сторонні мешканці: пекарі, чоботарі, господарі будинків тощо

Училищний будинок має зазвичай такий вигляд: одна половина складається з просторої кімнати, яка слугує класом, а інша - з декількох кімнат, які є помешканням вчителя. Крім того, в деяких училищах може бути ще одна чи дві кімнати, які займають учні з інших поселень. Училищний будинок складається, в середньому, з 4-ох кімнат, а квартира вчителя з 2-ох кімнат, рахуючи і кухню.

Навчання в училищах починається і закінчується по-різному: в приходських училищах, як правило, починається в серпні і закінчується в червні; а в народних - починається в вересні і закінчується в квітні чи в травні.

ДВОКЛАСНІ СІЛЬСЬКІ УЧИЛИЩА.

Крім початкових народних училищ, для того, щоб дати можливість селянським дітям отримувати більш

закінчену елементарну освіту, ознайомити їх з деякими корисними в сільському побуті ремеслами і сільськогосподарськими заняттями та сприяти підготовці для сільських училищ вчителів із селян, з 1870 року в Південно-Західному краї створюються двокласні сільські училища: в с. Мирогоща Дубнівського повіту (чеське) відкрито в 1870 році; в м. Шполе Звернигородського повіту відкрито в 1871 році; в с. Пахромовці Сквірського повіту - у 1872 році; в м. Ружині того ж повіту - у 1873 році, в м. Корсунь Каневського повіту - у 1873 році. (ст.32. “Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае”).

Господарські турботи щодо них покладатись на сільські товариства, а утримання вчителів, забезпечення навчального процесу брала на себе скарбниця (див.: Сборник постановлений. Т.4.,1871. Стб. 12-21). Передбачалося, що вони будуть давати дітям “елементарну освіту в більш повному і закінченому вигляді, порівняно з іншими початковими училищами”. Коло значних предметів доповнювалося в старшому відділенні історією, географією, природознавством, кресленням (див.: Рождественский С.В. Исторический очерк деятельности Министерства народного просвещения 1802-1902гг. СПб.,1902. С.446, 448).

Училища ці склалися з двох класів: 1 - з трирічним курсом навчання, що рівняється по курсу однокласному училищу і, подібно до нього, розділений на 3 групи; 2 - з двоохрічним курсом навчання, розділений на 2 групи. В училищах викладалася (крім того, що і в однокласному училищі) вся арифметика, географія Росії і російська історія. У двокласних училищах навчалися разом хлопчики і дівчата, за виключенням Руженського училища, де навчалися тільки хлопчики. Навчання у двокласних училищах починалося з останніх чисел серпня чи початку вересня, а закінчувалося на початку травня, а в Шполянському - в кінці червня. (Некоторые данные о народном образовании в Юго-Западном крае).

Щодо ремісничих класів і класів для дорослих, то ремісничі засновані лише при 7 однокласних і 1 двокласному училищах; а для дорослих - при 6 однокласних і 1 двокласному училищах. Учні дуже небагато: у всіх ремісничих класах близько 80, а в дорослих - трохи більше 100.

Таким чином, у кінці 18 на початку 19 ст. рівень просвіти народу залишався низьким. Уряд розглядав школу; насамперед як засіб формування вірогідної, богобоязкої маси. Відсутність достатнього культурного середнього прошарку населення зіграла певну роль у визначенні особливостей подальшого суспільно-політичного і державного розвитку.